

CSERNICSKÓ ISTVÁN szerk., **Nyelvek, emberek, helyzetek.**
A magyar, ukrán és orosz nyelv használata a kárpátaljai magyar közösségben.
Ungvár, PoliPrint, 2010. (135 lap)
CSERNICSKÓ ISTVÁN, **Megtanulunk-e ukránul? A kárpátaljai magyarok**
és az ukrán nyelv. Ungvár, PoliPrint, 2012. (151 lap)*

1. Kutatások hosszú sora előzte meg a II. Rákóczi Ferenc Kárpátaljai Magyar Főiskola Hodinka Antal Intézetében készült két kötetet. Számos tanulmány és önálló könyv született az intézmény nyelvészeinek tollából, mely a kárpátaljai magyarság nyelvi helyzetét, nyelvválasztási stratégiáit térképezi fel. Az olvasót ezekről a kutatásokról a két könyv végén lévő irodalomjegyzék is útba igazítja, amely hosszan sorolja a beregszászi nyelvész kutatócsoport idevágó publikációit is. A megjelent közlemények egyfajta párbeszédben állnak, s egyszersmind kiegészítői is egymásnak a témában: a nyelvi kérdések megvilágításához eltérő hangsúllyal tárgyalják és járják körül a társadalmi, jogi, történelmi hátteret, környezetet is. E munkák a kárpátaljai magyarság mindennapjait érintő fontos tényezőket érintenek, állást foglalnak olyan kérdésekben, melyekben a nyelvészeknek társadalmi felelőssége véleményt nyilvánítani, s melyekre a közösség is várja a választ a nyelvtudománytól. Csernicskó István éppen ezt a köteleességtudatot jelöli meg olyan motivációként, mely a témában kutatásokra sarkallja: fontosnak tartja a széles körben elterjedt, sok esetben hibás nézeteket, elképzeléseket tudományosan cáfolni, illetve a közösség javára fordítani azt a nyelvi adatokkal támogatott tudásbázist, amellyel a nyelvész szakma rendelkezik (2012: 7–8).

A Kárpát-medence kisebbségben élő magyar közösségeinek nyelvhasználata gazdag lehetőségeket rejt a nyelvészek számára abban, hogy a szociolingvisztika fontos kérdéseire válaszokat találjanak: a kétnyelvűség, nyelvi interferenciajelenségek és a társadalmi közeg színes skálája vizsgálható a különböző államok keretében élő magyarság esetében.

A rendszerváltást követő évtizedekben fellendültek e téren a kutatások és több széleskörű, az egész határon túli vidékre kiterjedő program is kutatta a különböző régiók magyarságának nyelvhasználatát, társadalmi helyzetét.

Ebbe a tudományos párbeszédbe kapcsolódott be az itt ismertetett két kötet is, mely a kárpátaljai magyarok nyelvhasználatáról a közelmúltban látott napvilágot.

2.1. A *Nyelvek, emberek, helyzetek* című kötet már a címében is jelzi, hogy egy összetett kérdéskör több, szorosan összefüggő tényezőjére kívánja fordítani

* A publikáció az MTA–DE Magyar Nyelv- és Névtörténeti Kutatócsoport programja keretében készült.

a figyelmet. Az ismert szerzőpáros, Beregszászi Anikó és Csernicskó István mellett Molnár Anita és Molnár József is fontos fejezetrészekkel járultak hozzá a könyv megjelenéséhez. A szerzők nagy hangsúlyt fektetnek fogalmi alapvetések tisztázására, s ezzel nemcsak a szakemberek számára, hanem a nyelvészet, Kárpátalja nyelvi helyzete, illetve a két- vagy többnyelvűség iránt érdeklődő szélesebb közönség számára is megfelelő alapot nyújtanak a további tájékozódáshoz. Áttekintik a kétnyelvűséghez kapcsolódó alapvető fogalomtárat (pl. környezeti nyelv, első nyelv, másodnyelv, idegen nyelv, verbális repertoár, kommunikatív kompetencia stb.), illetve értelmezik a kétnyelvűséget egyéni és közösségi szinten, nagy vonalakban leírják a többnyelvű közösségek nyelvi folyamatait (nyelv-megtartás, nyelvvisszaszorulás, nyelvcseré stb.).

2.2. A nyelvválasztás jogi háttérét bemutató fejezetben (26–56) látható, hogy a kép rendkívül összetett: Ukrajnában „az ország névadó nemzetiségének nyelve csak 1989-ben válhatott *de jure*, s sokak szerint máig nem lett teljes mértékben *de facto* az ország államnyelvévé” (26). A 2001-es népszámlálási adatok alapján a szerző rávilágít a legfontosabb tényezőkre, melyek a jogalkotókat e téren leginkább befolyásolják. Egyrészt az országban máig sokan vallják magukat orosz nemzetiségűnek, és ennél is nagyobb azoknak a száma, akik anyanyelvükként nevezik meg az orosz nyelvet. Másrészt Ukrajna 1991-es függetlenné válásáig a közélet valamennyi területén domináns nyelv volt az orosz, és ezt a szerepét napjainkig Ukrajna számos régiójában megőrizte.

Az ukrán szakirodalmi kitekintés tanúsága szerint Ukrajna összetett nyelvi-nemzetiségi képét már az eddigiekben is több kutatás megkísérelte felvázolni. Szociológiai vizsgálatok bizonyítják, hogy Ukrajna régióiban jelentősen eltér azok aránya, akik anyanyelvként az ukránt és az orosz, illetve a két nyelv kontaktusváltozatát az ún. szurzsikot használják. A szurzsik (суржик — a szó alapjelentésében a rozs és búza vagy az árpa és zab keverékét jelenti) olyan dialektus megnevezése az ukrán szakirodalomban, melynek alapja az ukrán nyelv grammatikai rendszere, de emellett számos orosz nyelvtani szerkezet, kifejezés, gyakran oroszos kiejtés és hangsúly jellemzi. A változat nyelvi presztízse alacsony, műveletlenséget, alacsony iskolázottságot társítanak használóihoz. Az állam a jogalkotásban erősen védi az államnyelvet, és bár az ország a gyakorlatban vitathatatlanul nem egynyelvű, jogi értelemben mégis az. Csernicskó István az összes érintett törvényt és rendeletet számba veszi (pontos forrásmegjelöléssel), és bemutatja azokat a fontosabb tanulmányokat, melyek korábban a kérdéskört elemezték, értékelték. A szerző sorra veszi a közélet különböző színtereit, melyek nyelvhasználatát a törvények szabályozzák, s rámutat arra, hogy az országban a jogalkalmazást a kezdetektől áthatja az, hogy Ukrajnában ez nem csupán nyelvészeti vagy kisebbségi jogi kérdés, hanem politikai probléma: a hangsúly a kezdeti liberalizáció után a nemzetállam építése és az ukrán nyelv államnyelvi pozícióinak megerősítése irányába tolódott el, a nemzeti kisebbségek nyelvei

pedig csupán szimbolikus támogatást kapnak. A szerző megállapítja, hogy az „ukrajnai kisebbségi politika szinte csak az ukrán–oroszl nemzetiiségi, nyelvi, társadalmi és gazdasági pozícióharcra összpontosít” (50). A nagy tömegeket mozgósítani képes nyelvi kérdést teljesen áthatja a politika, s az ország lakosságának mindössze 0,3%-át kitevő kárpátaljai magyarság ebben a helyzetben nem számít meghatározó tényezőnek.

2.3. A kötet legnagyobb érdeme, hogy empirikus vizsgálati módszerekre alapozott kutatások eredményeit tárja elénk nagy részletességgel. E kutatási program középpontjába a kárpátaljai magyar közösség nyelvválasztási stratégiáinak felmérését, a nyelvek funkcionális megterheltségének elemzését, használati körének feltérképezését állítja. Olyan fontos kérdésekre keresi például a választ, hogy a kárpátaljai magyarság körében milyen mértékben van jelen a különböző nyelvhasználati szintereken a magyar nyelv, milyen független szociológiai változók mutatnak összefüggést a nyelvválasztással, illetve hatással van-e mindegyik az iskolai tanulmányok nyelve. Fontos célkitűzése továbbá a kutatásnak, hogy az ukrain nyelvi jogi lehetőségeket összevesse a gyakorlattal, azzal, hogy milyen mértékben élnek a nyelvhasználók a törvények, rendeletek biztosította jogaikkal.

A közel hatszáz fős rétegzett mintán végzett adatfelvétel alapjára a Kontra Miklós vezette A magyar nyelv a Kárpát-medencében a XX. század végén című kutatási program kérdőíve szolgált. Az adatsorokat informatív és áttekinthető diagramok, táblázatok, ábrák segítségével mutatják be, bár ezek színválasztása a nyomdatechnikai megoldások miatt nem minden esetben szerencsés (például 21, 76). A könyv értékét növeli az is, hogy több olyan fényképet is tartalmaz, mely a kétnyelvűség gyakorlati megjelenését illusztrálja Kárpátalján.

A kutatási program során 35 nyelvhasználati szintéren vizsgálták a nyelvek kommunikációs megterheltségét (ebből 19 magánszféra, 9 közéleti, 7 hivatalos szintér). Az előzetes hipotéziseknek megfelelően a kutatók arra a következtetésre jutottak, hogy a két- vagy többnyelvű közösségek nyelvválasztási normái körülhatárolhatók, kompetenciájuk fontos része, hogy az adott szituációban felmérik, mely nyelv használata elfogadott, célszerű, sőt előírt. Beigazolódt az a feltevés is, miszerint a magánszférához kapcsolódó szintereken a legmagasabb, a közéletben ennél alacsonyabb és a legkisebb a hivatali szférában, azon belül a hivatalos írásbeliségben a magyar nyelv használati aránya. A kutatók a nyelvválasztás és független szociológiai változók kapcsolatát is vizsgálták: a (társadalmi) nem, az életkor, iskolázottság, településtípus, a település nemzetiiségi összetétele, illetve az oktatás tannyelvének befolyását. Az eredmények azt mutatják, hogy a lakóhely nemzetiiségi összetétele és típusa, illetve a válaszadók életkora mutatott jelentős összefüggést a nyelvválasztással. A kutatás számadatai szerint a legkevésbé az adatközlők iskolai végzettsége, általános iskolai tannyelve, valamint lakóhelyének mérete volt hatással a nyelvválasztási mintákra. Fontos azonban körültekintően kezelni a megállapításokat, hiszen a lakóhely nemzetiisé-

gi összetétele és típusa esetünkben szinte ugyanazt jelenti, ha arra gondolunk, hogy Kárpátalján a magyarság legnagyobb hányada kis lélekszámú falvakban él, és nincs egyetlen olyan város sem a régióban, ahol abszolút többséget alkotna. A 2001-es népszámlálás alapján Kárpátalján összesen 80 településen haladja meg a magyar nemzetiségűek aránya az 50%-ot, ezek között egy város sincs (55). Félrevezető lehet tehát kimondani, hogy a lakóhely típusától függene a nyelvválasztás, hiszen magyar többségű várost nem sikerült bevonni a kutatásba. Szerencsésebb talán az a ténymegállapítás, hogy az említett okok miatt ezek a tényezők Kárpátalja esetében szorosan összefüggnek (109).

A nyelvhasználati szinterek nagy többségén tehát a magyar nyelv dominanciája figyelhető meg. Jóval magasabb ugyan az ukrán nyelv használati aránya, mint az egykori Szovjetunióban preferált oroszé, Csernicskó István azonban felhívja arra a figyelmet, hogy a kárpátaljaiak az ukránt sokkal kevésbé ismerik, ezért „a hangsúlyeltolódást is inkább az ukrán nyelv emelkedő presztízsének, mintsem a valódi nyelvhasználat ilyen mértékű elmozdulásának tudhatjuk be [...] a z e l v á r á s o k s z i n t j é n ennek a nyelvnek a használata jelenik meg, s ez kerül a kérdőívek megfelelő rovatába is” (89, a kiemelés tőlem: T. T.). A terpkutatás eredményei a szerző szerint igazából még nem az ukrán és orosz nyelv használati körében történt változást, inkább „a két nyelv státusának megváltozása következményeként megfigyelhető attitűdváltozást” tükrözik (100).

Nem egy nyelvi dominanciaváltást éltek meg a Kárpátalján élők a huszadik század folyamán. A kötetnek fontos részét képezi a történelmi áttekintés, mely számba veszi, hogy a különböző államalakulatok milyen nyelvi fordulatokat hoztak magukkal: azzal például, hogy egy évszázad alatt hat alkalommal változott meg az államnyelv, természetesen az is együttljárt, hogy az iskolákban is változott a kötelezően oktatott nyelv, emellett környezeti nyelvként csak kevesen tanulhatták meg az épp aktuális államnyelvet. „Az is figyelemre méltó, hogy csak a Csehszlovák Köztársaság és a Magyar Királyság fennhatósága alatt volt kötelező a vidék teljes lakossága számára tanulni a régió többségi lakosságának nyelvét, a ruszint.” (93). Ezek a tényezők mind jelentősen befolyásolták a jelenlegi összetett helyzetet, amelynek értékelésében különösen az oktatás kérdésköre kíván nagyobb figyelmet. Éppen ezért különösképpen üdvözlendő, hogy Csernicskó István ennek a problémának külön kötetet szentelt, erről szívesen beszélek a továbbiakban.

3. Kárpátalján nagyon gyakran kerül a figyelem középpontjába az ukrán nyelv oktatásának kérdése. A sajtóban, a közbeszédben, a közélet számos fórumán szinte állandóan napirenden van a kérdés, melyben szakemberek, politikusok és a szélesebb közönség is véleményt formál. A nyelvészek társadalmi felelősségének tudatában vállalkozik rá Csernicskó István, hogy több szempontból, minél több oldalról megközelítse a témát, hiszen számos tévedés, sztereotípa él a közvélemény, a politikusok és a pedagógusok körében egyaránt. A 2012-ben

megjelent kötet (Megtanulunk-e ukránul? A kárpátaljai magyarok és az ukrán nyelv) témafelvetése létfontosságú, mivel az (elsősorban a nemzetiségi nyelvű) oktatási intézményekből kikerülő tanulók többnyire igen kevés ukrán nyelvtudást sajátítanak el, és ez sok esetben gátolja őket a későbbi előmenetelben, a továbbtanulásban, a mindennapi boldogulásban. A kötet széleskörű elemzéssel tárja fel, hogy milyen történelmi, társadalmi, politikai és nyelvpedagógiai tényezők befolyásolják azt, hogy az államnyelv oktatása rendkívül alacsony hatékonyságú a régió magyar iskoláiban. A vizsgálat többek között a különböző időből származó népszámlálási adatokra alapoz, illetve néhány átfogó szociológiai és szociolingvisztikai kutatásra épít. Annak ellenére így van ez, hogy a szerző megállapítja, ezek a felmérések sok esetben nem megbízhatók és egymással nem összehasonlíthatók (pl. a különböző államalakulatok eltérő szemléletű cenzusai miatt, a közigazgatási egység területi változása miatt). A magyar, ukrán, orosz nyelvet beszélők számarányáról, a lakosság összetételéről informatív diagramokat találhatunk a bevezető fejezetben, mely az egykori Ugocsa, Máramaros, Ung és Bereg megyére tér ki. Mivel a volt Szovjetunióban a nemzetiségekre vonatkozó statisztikai adatokat titkosan kezelték, az 1910 és 1989 közötti időszakról tulajdonképpen hiányoznak az adatok.

A fejezet kitér arra, hogy jellegzetesen az éppen hatalmon lévő etnikum képviselői körében a legmagasabb az egynyelvűek aránya. 2001-ben már az ukránok között volt a legtöbb egynyelvű, hiszen az orosz és ukrán nyelv presztízviszonyai jelentősen megváltoztak (17–20). A népszámlálások adataihoz viszonyítva bizonyára jóval árnyaltabb a nyelvtudása a közösségnek, hiszen sokszor olyan tágan értelmezhető kérdések szerepelnek az íveken, mint például, hogy az adatközlő milyen nyelveket „bír szabadon” az anyanyelvén kívül (21–22). Csernicskó István ezzel összefüggésben kitér a kétnyelvűség különböző típusaira is, megállapítja, hogy a kutatók napjainkban a több nyelven történő társalgás képességét inkább kontinuumként jellemzik, melynek különböző pontjain állnak a beszélők. A kétnyelvűség a szerző meglátása alapján sokkal inkább a társadalmi körülményekre vonatkozó fogalom, mint a nyelvtudásra vagy nyelvvismeretre (22–24).

A bevezető fejezet bemutatja A magyar nyelv a Kárpát-medencében a 20. század végén című vizsgálat és a Mozaik 2011 című Kárpát-medencei kutatás ide vonatkozó adatait is. Ezek arról tanúskodnak, hogy a kárpátaljai magyarok alacsonyabb szinten beszélnek az államnyelvet, mint más régiók magyar kisebbségei. Emellett az önbevalláson alapuló vizsgálatok a közelmúltig a kárpátaljai magyarok körében az orosz nyelvnek az ukránnál magasabb tudásszintjét rögzítették (29). A korábban részletesebben bemutatott közel hatszáz fős kutatás eredményei azonban már arról számolnak be, hogy az orosz és ukrán nyelv ismeretének foka az átlagot tekintve nagyjából azonos mértékű, sőt az ukrán nyelv kevésbé már meg is előzi az orosz (30–31, 2010: 90).

Különösen élesen jelentkezik a nyelvtudás hiánya a nemzetiségi iskolák végzőseinek körében, akik 2008-tól csak a kötelező emelt szintű, ukrán nyelvből és irodalomból tett sikeres vizsgával kerülhetnek be a felsőoktatásba. A tesztvizsgák eredményei azt mutatják, hogy a legtöbb választható tantárgyból a magyar tannyelvű iskolákban érettségizettek elérik vagy meghaladják a kárpátaljai ukrán iskolákban érettségizettek átlagát. Jobban szerepelnek például a matematika, biológia és fizika vizsgákon, azonban nagyságrendekkel rosszabb az eredmény az ukrán nyelv és irodalom érettségi vizsgán: 2009-ben 44%-uk megbukott ezen a megmérettetésen (32–33).

A kötet — keresve a kárpátaljai magyarok gyenge ukrán nyelvtudása mögött meghúzódó okokat — különös figyelmet szentel az oktatáspolitikai kérdésének. A szerző bemutatja a különböző oktatási típusokat, s megállapítja, hogy leginkább a szegregációs oktatási program nyomta rá a bélyegét a nyelvtudásra, melyben a kisebbségi tanulók homogén osztályba járnak, ahol a tannyelv a kisebbség nyelve, és a többségi nyelvet kirívóan alacsony határfokon oktatják: a kárpátaljai magyar iskolákban évekig ez a modell volt jellemző a szuverén Ukrajna megalakulása után.

Ahogy a korábban bemutatott kötet (2010) is kiemelte, mindezekhez a történelmi örökség is nagyban hozzájárult: „Kárpátalja legidősebb ukrán/ruszin lakosai iskolás éveikben valamilyen szinten megtanultak magyarul, aztán néhány generáció belekóstolhatott a »csehszlovák« nyelv tanulásába. A mai felnőttek legnagyobb részének pedig oroszul kellett megtanulnia az oktatási intézményekben. Ma az ukránt oktatják kötelezően valamennyi kárpátaljai iskolában.” (48).

A gyakori államfordulatok következtében az államnyelv elsajátítására Kárpátalja kisebbségeinek szinte csak az oktatás révén volt lehetősége. Csernicskó István röviden bemutatja, milyen feltételek mellett, milyen tankönyvekből tanulhattak a 20. századi Kárpátalja gyermekei. A magyar kormányzat például a helyi nyelvváltozatok (ruszin/rutén/magyarorosz/kisorosz¹) kodifikálását tartotta elérendő célnak, ennek okaira, motivációira röviden ki is tér a szerző (82–87). Fontos, hogy az önálló ruszin irodalmi nyelv megteremtésére tett törekvés nem nyelvészeti, hanem elsősorban nyelvpolitikai kérdés volt. Mindemellett, ha „a ruszin nyelvet önálló nyelvnek tekintjük (és nem az ukrán nyelvjárásának), illetve a ruszinokat önálló népként kezeljük (s nem az ukránok néprajzi csoportjaként), akkor egyetlen olyan időszakot sem találunk Kárpátalja történetében a vizsgált időszakban, amikor az államnyelv egybeesett volna a régió többségét alkotó lakosság anyanyelvével” (49). Az átmeneti időszakok nagyon komoly következményekkel jártak, hiszen magukkal hozták a nyelvoktatáshoz szükséges személyi, tárgyi, módszertani feltételek hiányát, s a megváltozó kötelező

¹ A kisorosz kifejezés nemcsak a ruszin szinonimájaként, hanem gyakran az ukrán nyelv megfelelőjeként is előfordul a szakirodalomban.

nyelvoktatásból mindig generációk maradtak ki. Cserniczkó István tankönyvborítók fényképeivel, többnyelvű iskolai okmányok bemutatásával színesíti a fejezetet, ezzel is szemlélteti, milyen összetett képet kell maga elé képzelnie az olvasónak.

A szerző terjedelmes fejezet szentel annak a kérdésnek a körüljárására, hogy milyen tényezők befolyásolják és akadályozzák az államnyelv elsajátítását napjainkban a kisebbségi iskolákban. Az államnyelv oktatásának problémái a mai Ukrajnában című fejezet nyolc fontosabb tényezőre tér ki, s ezeket röviden elemzi.

Az egyik ilyen fontos akadály, hogy a nemzetiségi iskolákban hiány van a megfelelően képzett ukránnyelv-tanárokból. A 2008/2009-es tanévben Kárpátalja kisebbségi iskoláiban oktató pedagógusoknak 40%-a nem rendelkezett ukránnyelv-tanári képesítéssel (97). Emellett a nélkülözhetetlen tankönyvek, iskolai szótárak, tanári kézikönyvek, módszertani segédletek is hiányoznak az oktatásból. Az iskolai ukránnyelv-oktatás Kárpátalján szinte csupán a grammatika tanítására összpontosít, emellett eltörpül a célnyelven való írásbeli és szóbeli kommunikációra való érdemi felkészítés. A tankönyvek nem veszik figyelembe, hogy más tankönyvekből és más módszertan szerint kellene oktatni az ukrán nyelvet például egy orosz anyanyelvű gyermeknek és egy román vagy magyar gyereknek, akik az ukrántól minden tekintetben távol álló, latin írásrendszert használó, nem szláv nyelvet beszélnek anyanyelvként (99). Ebből az is kitűnik, hogy a megfelelő szemlélet és módszer is hiányzik: „az ukrajnai oktatási vezetők nem tudatosították, hogy az ukrán nyelv mint tantárgy mást jelent az ukrán tanulóknak és mást azokban az intézményekben, ahol az oktatás nyelve a kisebbség anyanyelve” (103). A módszertan hiányossága továbbá, hogy az ukrán oktatáspolitikai homogenizálja a tanulókat, miközben az idegen nyelvek oktatásában mára természetessé vált, hogy csupán néhány fős, különböző tudásszintű csoportokra osztják a tanulókat, s ehhez mérten differenciált oktatási anyagokat alkalmaznak. Felhívja a szerző a figyelmet arra, hogy a magyar nemzetiségűek aránya a régióban 12,1%, de a magyaroknak csaknem a fele (46%) olyan településen él, ahol arányuk meghaladja a 80%-ot, 62%-uk pedig olyan településen, ahol a magyarok abszolút többséget alkotnak. Nem volna szabad tehát abból kiindulni, hogy az iskolába induló tanulóknak van már bizonyos ukrán nyelvi kompetenciájuk, s hogy az iskolai nyelvórákon kívül is van lehetőségük gyakorolni az ukránt, hiszen bizonyos esetekben gyakorlatilag az ukrán órákon kívül nem is találkozunk az államnyelvvél a nebuló (109–110). Cserniczkó István fontos tényezőként említi még meg azt is, hogy az ukrán állam törvényben rögzített kötelessége lenne, hogy biztosítsa az államnyelv elsajátításához szükséges feltételeket, de ennek a mondottak alapján s a jogszabályok tekintetében sem tesz eleget.

A kárpátaljai magyar szakmai és érdekvédelmi szervezetek, nyelvészek és pedagógusok hivatástudatáról és elkötelezettségéről tanúskodik az, hogy az ukrán nyelv oktatásának kérdését folyamatosan napirenden tartják, törekszenek olyan kezdeményezéseket indítani, melyek előbbre mozdítják a kérdés mihamarabbi megoldását: munkabizottságokat állítanak fel, módszertani segédleteket és tanterveket, oktatási segédanyagokat dolgoznak ki (ezeknek bőséges listáját közli a szerző lábjegyzetben, 121–129). Emellett fő céljuk elfogadtatni, hogy a kárpátaljai magyarok számára az államnyelv második nyelv, s ennek szem előtt tartása legyen elsődleges szempont az oktatáspolitikai kérdésekben. Ezek a társadalmi kezdeményezések enyhíthetik ugyan valamelyest a problémákat, igazi előrelépést intézményes keretek nélkül azonban nyilvánvalóan nem tudnak hozni. A szerző össze is foglalja azokat a feladatokat, melyek meglátása szerint alapvető fontosságúak ahhoz, hogy az ukrán nyelv oktatása hatékonyra válhasson (129–134).

Az államnyelv oktatásának nyelvpedagógiája, oktatáspolitikája szinte az egész Kárpát-medencében problémaként merül föl. Arról, hogy mi állhat az efféle oktatáspolitikai háttérben, a szerző röviden kifejti a saját és összefoglalja a kérdésben publikáló más szakemberek véleményét. Hangsúlyozza, hogy sokszor tévhittek befolyásolják például az oktatás nyelvről döntő szülőket, s ennek hosszabb-rövidebb távon is meghatározó jelentősége van. Éppen ezért Kárpátalján is készültek olyan tájékoztató jellegű kiadványok, melyek röviden taglalják, hogy „a szülők milyen következményekkel számolhatnak, ha a magyar, vagy ha a többségi nyelven oktató iskolát választják gyermekeik számára” (139). A megoldás nyilván nem lehet az anyanyelvi iskolarendszer feladása csupán azért, hogy a tanulók megtanulják az államnyelvet, hiszen ennek feltételeit a nemzetiségi iskolákban is biztosítani kellene.

Kétségtelen, hogy a bemutatott két kötet Kárpátalja magyarságának legfontosabb kérdéseivel foglalkozik. Az említett írások, vizsgálatok körvonalazzák, hogy a közösség a nyelvcsere–nyelvmegtartás kontinuumában milyen összetett helyzetben van. Az anyanyelv jövője ebben a régióban is azon múlhat, hogy meddig képes Kárpátalja magyarsága anyanyelvén minél teljesebb életet élni, mennyire tudja megőrizni, bővíteni nyelvhasználati jogait, milyen mértékben él(het) ezekkel, és hogy a következő generációk számára képes-e megteremteni azokat a feltételeket, melyekkel egyenlő esélyt kaphatnak az érvényesüléshez, a megmaradáshoz.

TÓTH TEODÓRA